

Надія ПАСТУХ,
Ольга ХАРЧИШИН

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЧИННИК ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА*

У статті порушено проблеми, пов'язані із етнічним розвитком та ідентифікацією українців півночі Молдови. Автори на підставі власних польових досліджень сучасної фольклорної традиції в українських селах Молдови 2005—2009 рр. не лише підтверджують генетичний зв'язок місцевого населення з українським народом, а й розглядають фольклор як один із найважливіших етнодиференційних та етнооб'єднувальних чинників.

Ключові слова: фольклор, ідентичність, асиміляція.

© Н. ПАСТУХ, О. ХАРЧИШИН, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (99), 2011

У складні часи сьогодення з глобалізаційними процесами нівелювання та поглинання нацменшин, їхніх культур, вагомим чинником збереження історичної пам'яті, рідної мови, загалом етнічної ідентичності для українців зарубіжжя виступає фольклор. Вже маємо низку спеціальних праць — збірників пісень українців зарубіжжя, зокрема Росії (Зелений Клин; Кубань), Польщі (Північне Підляшшя), Румунії (Південна Буковина) [28; 39; 41; 3], а також різноманітних публікацій про фольклор українців за межами державних кордонів на сторінках наукових чи публіцистичних серійних видань, часописів¹. Поки що недостатньо вивченим і цілісно не представленим залишається фольклор українців Молдови. Суттєвий внесок у його дослідження, передусім в аспекті українсько-молдавських культурних взаємин, зробили в другій пол. ХХ ст. Г. Бостан, В. Гацак, В. Зеленчук, О. Курочкін, Я. Мироненко, В. Панько, Н. Попович, О. Романець [2; 5; 7; 10; 17; 22—25; 27; 29; 40; 42].

Водночас фольклор українців Молдови досі залишається невичерпним, винятково вдячним матеріалом, що засвідчує глибоку вкоріненість на бессарабських землях української етнокультури, виражає українську ідентичність її носіїв. Автори цієї статті вже звертали увагу на актуальність та специфіку дослідження цього фольклору [34]. У запропонованій статті на матеріалах власних польових досліджень фольклору порушимо питання етнічної ідентифікації українців Молдови, зокрема доведемо їх етнічну спільність із загальнонаціональним українським ядром.

Під час останнього перепису населення 2004 р. 282,4 тис мешканців країни, тобто 8,4% її населення, назвали себе українцями. Кількісно вони становлять другу етнічну групу після молдован. Принагідно варто зазначити, що при цьому не обліковувалось населення Придністров'я й Бендер, де за даними пе-

* В основу статті лягла доповідь, виголошена авторами на III Міжнародному Конгресі «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція в майбутнє» 25.06.2010 р. у м. Львові.

¹ Зокрема, одним із найпомітніших таких видань є солідна академічна серія «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику» (Словаччина, Пряшів), що з 1965 р. вийшов у 25 випусках. Левову частку кожного випуску займають народознавчі праці про українців Пряшівщини Мирослава Сополіги, Яна Подолока, Миколи Мушинки, Івана Русинка, Михайла Гиряка та інших авторитетних учених. Зауважимо, що у наш час майже кожна зарубіжна українська спільнота має свій часопис.

репису 2004 р. проживає понад 160 тис українців. Особливо щільно українці заселяють північні райони Молдови, суміжні з Україною (Бричанський, Окницький, Дондюшанський), а також прилеглі до міста Бельці (Глодянський, Ришканський, Єдинецький, Фалештський, Флорештський, Синжерейський, Дрокіївський). Це гетерогенна спільнота, частина якої споконвіків проживає на своїх етнічних землях, а іншу частину якої складають переселенці з України різних часів.

Незважаючи на те, що українське населення колишньої Бессарабії становило велику частку автохтонного елемента, його історична доля виявилась досить складною. Кількісно українці завжди були другою етнічною групою після молдован у цій країні. На підставі першого перепису населення Бессарабії 1817 р. встановлено, що кількість українців у ній — 30 тис людей (6,5%). Вже у 1861 р. українців налічували 126 тис (13,4%), а в 1897 — 330,6 тис. (17,0% [10, с. 184], а за іншими даними — 19,62% [4, с. 22]). Водночас, на думку дослідника етнічного складу Бессарабії В. Бутовича, частка українців «за кров'ю і походженням» насправді значно вища, ніж та, яку складають українці «за мовою» [4, с. 9, 18]. Вже тоді, у 1907 р., учений спостеріг, що українці в усіх повітах сильно піддаються молдовському впливу та швидко асимілюються [4, с. 9]. Збільшення відсотка українського населення, як видно з наведених цифр, аж ніяк не виключає інтенсивних асиміляційних процесів у середовищі бессарабських українців. Таке зростання зумовлене тим, що активна асиміляція українців відбувалася паралельно з ще більш жвакими міграційними напливами українського населення на ці терени.

Скрупульозне обстеження національного складу населених пунктів на півночі Бессарабії у 1907 р. та порівняння даних із не менш ретельним їх вивченням, здійсненим у ході етнографічно-статистичної експедиції під керівництвом П. Чубинського (1869—1870 рр.) [9, с. 362—364], дало змогу В. Бутовичу проілюструвати невинну асиміляцію українського населення. Автор перераховує велику кількість сіл, що ще недавно були цілком українськими за походженням та за мовою спілкування, проте за останніх сорок років повністю змолдованізувались². Якщо продовжити таку порівняльну практи-

ку та зіставити вже матеріали Бутовича 1907 р. із даними останнього перепису населення Молдови 2004 р. [39], то можна пересвідчитися, що «молдованізація» українських сіл триває.

Асиміляція — це об'єктивний процес пристосування етнічної меншини до життя в іноетнічному середовищі, проте часто він прискорюється та загострюється чинниками далеко не природного характеру. Такі явища є тенденційними в розвитку української частини населення північної Молдови. Північні землі країни належать до тієї порубіжної зони, яку століттями намагалися духовно знекровити. Після перебування у X—XII ст. у складі Київської держави та в XII—XIV ст. у складі Галицько-Волинського князівства ці терени були зайняті молдавськими воєводами, а з XVI ст. потрапили у васальну залежність від Османської імперії, залишаючись у ній упродовж трьох століть [15, с. 6—10]. Саме відтоді розпочалося інтенсивне заселення цих обширів молдованами, які асимілювали частину давньоруського населення. 1812 р. територію між Прутом і Дністром Туреччина відступила Російській імперії, у межах якої українці перебували близько ста років. Росія, дбаючи про міць своїх порубіжних кордонів, цілеспрямовано і системно проводила тут політику упокорення місцевого населення, зокрема чинила ярий спротив українському національному життю: шкільництву, друкованому слову тощо. Коли через українські етнічні землі Хотинщини проліг державний (за часів СРСР) українсько-молдавський кордон, становище українців на молдавському боці не покращилося. Агресивна імперська політика поглинання нацменшин, що проявляється в діях владних структур, відсутність українських шкіл, блокада українського інформаційно-культурного простору, тотальна росіянізація та румунізація — ці чинники історично визначали і продовжують визначати буття місцевих українців.

Упродовж століть, і особливо зараз, у Молдові буйно процвітають насажені зовні ідеї «русинства», «відрубності» частини етнічної спільноти від української нації, внаслідок якої багато місцевих українців уважають себе певним субетносом «хохлів», що має із українським народом хіба опосередкований зв'язок. Нагадаємо, що ідеологія «русинства» виникла в другій пол. XIX ст. у руслі «москофілства» для нищення національної свідомості та укріплення

² Нас цікавлять передусім матеріали з Хотинського, Сороського, Бельського повітів: [4, 9—15].

царських позицій на порубіжних теренах Російської імперії. У 1990-ті рр. із відчутним послабленням своїх позицій через постання незалежної України політичне русинство поступово набирає нових обертів на основі нових потоків належного фінансування. Зараз у Молдові, за даними професора Мушинки, так звані «русини» офіційно визнані окремою національністю і в такому статусі одержують від уряду фінансову підтримку для культурних програм [18, с. 47]. Функціонує фінансована ззовні організація «Русь», нинішній президент якої Сергій Суляк у засобах масової інформації, передусім Інтернет-виданнях, створив цілий примарний світ віртуальних русинів Молдови з таким же надуманим самобутнім культурним та історичним минулим.

У русло цієї ідеології природно вливаються такі організації, як, скажімо, «Центр русской культуры «Россия-Тецканы», що надають давньому українському селу Тецкани (район Бричани) яскравого російського обличчя [43]. Йдеться про те саме село, яке ще в 1869 р. відвідали учасники етнографічно-статистичної експедиції під керівництвом П. Чубинського, підтвердивши його українсько-молдовський етнічний характер [9, с. 363]. Згодом, вже у 1907 р., у ході обстеження національного складу населених пунктів на півночі Бессарабії В. Бутович констатував збільшення української складової в цьому поселенні та твердитиме, що в селі запанувала українська мова [4, с. 11]. Етнічне обличчя сучасних Тецкан яскраво представлене матеріалами останнього перепису населення Молдови 2004 р., за даними якого в селі мешкає 91% українців [39, р. 55].

Пропагандистська робота проросійських діячів (зокрема виїзди в українські села з лекціями), здійснювана в кращих радянських традиціях, системна політика «єднання з Росією» місцевих комуністів та представників Російської Православної Церкви, водночас, з іншого боку, стрімкий наступ румунізації стали в основі послаблення етнічної ідентифікації українців Молдови. Заразом цей процес затривання українськості відбувається на сприятливому ґрунті одвічного спротиву румунізації та нинішньої інертності місцевих українців щодо вивчення державної румунської мови, на фоні яких ідея слов'янської єдності та російська мова набувають псевдомесіанського призначення. Зрештою, ці проблеми, як свідчать дослідження останніх десятиліть, є типовими й

для інших українських громад за- та по- рубіж [6, с. 26; 28, с. 5; 31, с. 58; 41].

Незважаючи на складні етнокультурні процеси в зоні українсько-молдовських контактів, її загалом не можна кваліфікувати як терен із важко визначальною етнічною належністю. Та й самі мешканці, як правило, не мають труднощів із етнічною самоідентифікацією. До сьогодні майже не спостерігаємо симптоматичну для інших порубіж ситуацію, коли в середовищі українців державний патріотизм країни, у якій вони проживають, витісняв би етнічну ідентичність на другий план [16, с. 43]. Залишаючись іноетнічною спільнотою Молдови, українці як її громадяни лише почасти перебувають у магнітному полі «загальнодержавної свідомості» цієї Республіки — здебільшого цілковито усвідомлюють свою кровну спорідненість із українським етносом, активно цікавляться подіями в Україні, з почуттям повного права коментують її політичне, економічне, культурне життя тощо.

Молдавські українці до сьогодні зуміли зберегти свою мову, традиційну культуру і фольклор. Саме рідний фольклор, співаний своєю мовою, є тут найвиразнішим чинником і визначником українськості його носіїв. На так звану *україноспівність* як домінуючу етнічного самозбереження українців у зонах тісного сусідства з іншим етносом чи в умовах проживання в іноетнічному середовищі вказувало багато дослідників. Зокрема, Т. Клищенко, вивчаючи культуру та уклад життя українців Алтайського краю, писала: «За моїми спостереженнями, культурною віссю, на якій тримається етнічна оригінальність, культурна живучість українства в Алтайському краї, є пісня. Є ще україномовні села, вулиці, сім'ї, але й там, де вже відбулась мовна русифікація, живе народ *україноспівний*» [14, с. 127]. Схоже міркування висловлює Н. Супрун-Яремко — дослідниця пісенності українців Кубані: «Найяскравішим засобом українського етнічного самовираження на Кубані, зокрема на території колишньої Чорноморії, є народна пісня як показник свідомості й духовної культури нації з багатотисячолітньою історією свого формування та утвердження» [31, с. 5]. Суголосну ситуацію змальовує дослідниця мовних асиміляційних явищ у середовищі українських переселенців Польщі Б. Домагала. Навіть цілковито польськомовні українці продовжують співати українською:

«*A co to za malanka, za zabawa, jak oni pójdą tam i wszystko po polsku gadają, śpiewają po ukraińsku, a cała gadka po polsku*» [*А що то за маланка, за забава, як вони підуть там та все по-польськи говорять, співають по-українськи, а вся розмова по-польськи*] [37, с. 248]. На фольклор як один із компонентів етнічної самоідентифікації вказують й дослідники інших етнокультурних погранич. Скажімо, за матеріалами анкетування на третю позицію після єдності походження та національної мови народну словесність поставили мешканці білорусько-українського порубіжжя, вважаючи її вагомим чинником етнічної самосвідомості [12, с. 24—25]. «Найяскравішим ідентифікаційним знаком у міжетнічних контактах» називають фольклор дослідники українсько-словацького пограниччя [36, с. 8]. Така ж думка висловлена в працях про українсько-російське пограниччя [45]. Вагу власне фольклорних жанрів (легенди, історичні перекази) в усвідомленні свого походження ілюструють дослідження українсько-угорського пограниччя [19, с. 27].

Саме фольклор, за нашими польовими спостереженнями, допомагає зберегти етнічну ідентичність українцям Молдови. Ще на початку ХХ ст. дослідник бессарабських українців П. Нестеровський зауважував: «У деяких місцях процес поглинання румунами слов'яно-руського населення, що розпочався давно, ще в XVI ст., якщо не раніше, уже завершився, і там, де колись звучало живе малоруське мовлення, тепер чути лише молдавську говірку. Тільки деякі звичаї, зрідка — пісні, казки і такого типу народні твори... говорять про колишнє старовинне населення» [21, с. 1—2]. Як бачимо, навіть мовно асимільовані до чужого оточення українці завдяки співу рідною мовою виражають свій етнічний характер.

Будучи виразним етнодиференційним знаком, усна словесність виконує ще й важливу етнооб'єднувальну роль [13, с. 302]. Так, українці Молдови намагаються поповнити свої знання про народну традицію та розширити фольклорний репертуар на порубіжжі, повертаючись *ad fontes* — до України через засоби масової інформації (радіо, телебачення і навіть Інтернет). Можливість дивитися телевізійні передачі, які транслюють у сусідніх державах, дає змогу почерпнути інформацію про свою єдинокровну народну культуру. Для прикладу, інформатори, описуючи місцеві весільні традиції, доточують до них

цікаві деталі, почуті чи побачені через радіо, телевізор тощо: «*Вінок купували. [А у вас не розповідали, що колись робили з барвінку?] Не знаю. Я знаю, що на Україні робили... Коли їй вбирали [вінок], і співали дівчата. І робили їй віночок з бирвінку. Я бачила по телевізорі. В нас так не було. На Україні я бачила*»³; «*І тоді виводять уже ту нівесту. Та й тоді вже сідають за стіл. А на Україні крепко свати приговарюють, як приходять. Я дивилася кіно. Ну, в нас це всьо скасувалося*»⁴.

Отож саме через фольклор як дзеркало української ментальності, джерело української мови маємо змогу науково спростувати вкрай шкідливу теорію політичного русинства та довести кровну єдність українців Молдови з українським народом. Таке важливе завдання поставили перед собою науковці Інституту народознавства НАН України, розпочавши в 2005 р. на чолі із завідувачем відділу етнології сучасності Ярославом Тарасом системні експедиційні дослідження етнокультури українців північних районів Молдови. Зокрема, Ольга Харчишин та Надія Пастух у ході трьох таких експедицій (2005—2007) та двох самостійних відряджень (2008—2009 рр.) провели фольклористичне обстеження 40 українських сіл у 10 районах Молдови. Треба зауважити, що ці експедиції стали фактично першим офіційним виявом зацікавленості з боку Української незалежної держави культурним буттям своєї єдинокровної спільноти, що проживає в Молдові.

У селах, де працювали учасники експедиції, на очах відбулися позитивні зрушення у свідомості місцевих українців. Вловлюючи мовну єдність та загально дивовижне порозуміння з півслова із нашими науковцями, місцеві українці визнавали, що «*ми такі ж, як і ви*». Коли дізнавалися, що з Національної академії наук України цікавляться, як вони зберегли українську культуру, то переважно зразу ж актуалізували свою етнічну пам'ять, згадували свій

³ Зап. Н. Пастух, О. Харчишин 19 серпня 2007 р. у с. Слобода-Кишкиряни Синжерейського р-ну від Ротар Олександри Єремівни (1930 р. н., с. Слобода-Кишкаряни, 4 кл. осв., колишн. колг., пенс.).

⁴ Зап. Н. Пастух, О. Харчишин 21 серпня 2007 р. у с. Николаївка Флорештського р-ну від Кирилук (Басистої) Євдокії Трофимівни (1926 р. н., с. Нові Проданешти Флорештського р-ну, 10 кл. осв., колишн. учительки, пенс.); Вакарук Марії Климентівни (1929 р. н., с. Николаївка, без осв., колишн. колг., пенс.).

український родовід, намагалися якомога більше очистити своє українське мовлення від суржикової лексики. До речі, вже під час повторних приїздів, наприклад, до сіл Стурзовка Глодяньського р-ну, Голіани Єдинецького р-ну в лексиконі респондентів значно рідше фіксуємо самоідентифікатор «ми хохли», а вже натомість — «ми українці».

У ході експедицій нам вдалося зібрати величезний масив пісень та оповідної творчості місцевих українців (всього понад дві з половиною тисячі зразків). Це лягло в основу вже підготованого до друку ґрунтового збірника «Фольклор українців півночі Молдови. Пісні та речитативи. Т. I. Запис та упорядкування Н. Пастух, О. Харчишин». До книги ввійшло понад 600 текстів обрядових та необрядових пісень, поданих із нотами, обширною аналітичною розвідкою, коментарями, примітками, покажчиками, картою, словником, фотоілюстраціями. У дослідженні сповна аргументовано генетичну єдність та спільні риси фольклору українців Молдови з загальноукраїнською традицією, передусім її буковинською та подільською етнографічними складовими; відображено глибоку консервацію української етнокультури у маргінальній зоні слов'янсько-романської мовної інтерференції; водночас виявлено й риси іноетнічних нашарувань, що наклались упродовж багатомісячних контактів українців та молдаван, циганів, гагаузів, інших народів, які проживають компактно на цій землі.

Про етнічну спільність українців Молдови з загальнонаціональним українським ядром засвідчують передусім такі риси у місцевому фольклорі:

1. Чіткі паралелі між зібраними в Молдові творами найстарішої — обрядової — верстви та відповідним пісенним фольклором із сусідніх регіонів України є беззаперечним доказом кровної єдності культурного набутку українського народу, розділеного кордоном. Цікаво, що твори обрядового фольклору, записані від українців Молдови у XXI ст., через свою замкнутість в іноетнічному оточенні в багатьох випадках значно краще збережені, ніж на материкових землях України, фактично відповідають аналогам з Буковини, Поділля, Карпат XIX — початку XX століть. У Молдові можна знайти унікальні зразки загальноукраїнської національної культури. Наприклад, у с. Николаївка Синжерейського р-ну нам вдалося записати дуже рідкісну україн-

ську колядку про створення світу «*Чом то не так же, як було прежде*». Найраніше записи цієї колядки зробили Зоріан Доленга-Ходаковський та Вінцест Поль у першій третині XIX ст. на Бойківщині. У XX ст. її фіксували вже вкрай рідко в таких архаїчних зонах України, як Полісся та Карпати, а також у багатому на фольклор Поділлі, а в XXI ст. про її побутування, крім одного запису з Полісся, більше не маємо інформації.

2. Побутування такого суто українського народного терміна, як «щедрівка», як і функціонування самих текстів, свідчить про виразне українське обличчя обстежуваної фольклорної традиції. Саму назву «щедрівка» та її твори в межах зимовообрядового циклу фіксуємо найчастіше в поблизьких до Дністра районах Молдови, що граничать зі Східним Поділлям, а також спорадично і в інших районах углиб Республіки.

3. Зимовообрядовий комплекс *Маланка* українців Молдови належить до українського правобережного (подністровського) типу, а отже, має спільну основу з синкретичним комплексом *Маланка* з Буковини, Поділля, Покуття та інших місцевостей України. Водночас в молдовських українців цей обрядовий комплекс до сьогодні винятково добре збережений та розвинений.

4. Весняні та купальські обряди та супровідний пісенний репертуар, що найбільше збережені в межах зі Східним Поділлям районах Молдови, є власне периферією подільської весняно-літньої пісенної традиції. Углиб Молдови ці звичаї та обряди виявляються спорадично переважно в місцях компактного проживання переселенців-подолян.

5. Спільність із загальноукраїнським ядром фольклорної традиції виявляють обрядові чинності та поетичні тексти родинного циклу: весільні та поминальні. Особливо яскраво ця спільність простежується на давніх пластах обрядовості, пов'язаних зі смертю людини. У традиції більшості обстежених сіл відомі *ігри при мерці* — форми обрядових розваг та сміху з виразною охоронно-продукуючою функцією [8, с. 575]. Ці ігри у XIX — на початку XX ст. були поширені в різних місцевостях України, однак лише в зонах особливої консервації обрядової культури, як-от у Карпатах та північних районах Молдови, побутували ще в другій половині XX століття.

Українцям Молдови, як і бойкам, гуцулам, буковинцям чи поліщукам, до сьогодні вдалося більш-менш зберегти в живому побутуванні похоронну голосильну традицію. Порівняно із записами голосінь XIX ст. у більшості сучасних фіксацій із Молдови помічаємо закономірний процес збіднення поезики, наповнення символічної текстури конкретно-побутовим змістом тощо. Такий напрям змін простежується і в інших регіональних складових сучасної голосильної традиції. Водночас у голосіннях від поодиноких досвідчених плакальниць в українських селах Молдови проступають і високопоетичні та глибокоархаїчні мотиви, породжені первісними уявленнями про смерть. Так, у голосіннях Калараш Домініки зі с. Старі Шальвіри зокрема фігурують мотиви очікування в гості покійника в поминальні дні («*Та скажи, коли ти до нас в гості прийдеши: / Чи на Паску, чи на Різдво?*»), заклик до померлого встати та поробити слідочки, які осиротілі рідні будуть сльозами вмивати («*Увстань, стань, та ходи, / Та кругом хати слідочікі пороби. / Та й ми будем вставати, / Та й ті слідочікі сльозами вмивати*») тощо. Поетичне оприявлення туги за померлим, як і формальні ознаки текстів українських голосінь із Молдови, є у багатьох рисах продовженням буковинської традиції [26, с. 87, № 167].

6. Такий розвинутий у Молдові жанр ліро-епіки, як балади, виявлені у широкій гамі загальноукраїнських сюжетів. Так, на досліджуваному терені досі активно побутують балади про отруєння чарами, Бондарівну, Лимерівну, кровосуміш (женихи вдови — її сини), тройзілля, вбивство чоловіком дружини за намовою, невістку-тополю, сина-явора, дочку-пташку, про зів'ялу на воді рожу та багато інших. Низка записаних балад характеризується надзвичайною розгалуженістю варіантів та високою художньою вартістю. Зокрема, треба відзначити записаний у с. Голяни Єдинецького р-ну художньо вартісний варіант балади про Бондарівну «*Ой приїхав пан Каньовський на дівоцький танець*», появу якої датують приблизно серединою XVIII ст. і пов'язують із свавіллями польського магната Миколи Потоцького [11, с. 972], який мав обширні володіння на поближному Поділлі. Так само вдалося виявити в українських селах Молдови і давню баладу про Лимерівну, епіцентром поширення якої, власне, і вважають Подністров'я та правобережне Подніпров'я.

Обидві пісні — доволі рідкісне явище в репертуарі сучасного співака. Особисті драми в баладах, записаних у Молдові, часто розгортаються у просторі поселень, розташованих в Україні. Скажімо, сюжетна версія *чоловік пускає за водою жінку й дитину, а потім просить їх повернутися* об'єктивізується в баладі як подія поблизу Шаргорода (районний центр сусідньої Вінницької області).

7. Досить активно сьогодні функціонує серед українців Молдови *родинно-побутова лірика*, наповнення якої в загальних рисах суголосне пісенній традиції українського подольця та буковинця. Зокрема, тут, як і на Поділлі чи Буковині, особливо популярні *пісні про кохання* «*Ой відти гора, а відти друга*», «*Коло млина, коло броду зацвила калина*», «*Вже сонці низко та вже вечір близко*», «*Качалася бочечка дубовая*», «*Ой над ставом, над ставочком*», а також *пісні про родинне життя* «*Ой ти місяцю ясний, ой ти місяцю красний*», «*Горівочку гнала, в бочечку зливала*», «*Пийте, мамо, воду, що я наносила*», «*Попід гори високії голуби літають*».

8. В обрядовому, баладному та ліричному пластах пісенності виразно виступають притаманні для архаїчного фольклорного мислення образо-символи «свого» і «чужого роду». У новітніх умовах побутування в середовищі українців-переселенців образ «чужини», а разом і цілі тексти про самотність у чужому краю (наприклад, балади «*Віддавали молodu на чужую сторону*», «*Віддавала мати дочку й на чужую стороночку*»), набувають популярності серед виконавців різних віково-статевих груп із розширенням функціональних та смислових полів — туги і за своїм родом, і загалом за рідною землею, відірваності від традиційного етнічного коріння, нарікання на важку долю переселенців у далекому краї. Такі трансформаційні зміни в народно-пісенній поезиці характерні для різних регіональних складових українського фольклору XX ст., особливо українського порубіжжя та зарубіжжя.

9. Вагому частку в репертуарі молдовських українців посідають також *жартівливі й сатиричні пісні побутового та соціально-політичного характеру*. З останніх розповсюдженою є добре відома в Україні пісня «*Буряки я копала*», що постала після запровадження колективних радянських господарств. У Молдові твір зберігся краще та виконується частіше, ніж в Україні, позаяк оспівані в ньому амораль-

ні реалії радянського господарювання ще не цілком відійшли в минуле.

10. Історичні та соціально-побутові пісні (козацькі, чумацькі, рекрутські, наймитські, воєнні) засвідчують тісний історичний зв'язок та духовну єдність українців Молдови з Україною, риси їхньої етнічної своєрідності та навіть іноді з ознаками соціального бунтарства чи й національного патріотизму. Зокрема, у порубіжних зі Східним Поділлям Дондюшанському, Окницькому та Єдинецькому р-нах непоодинокі фіксовані пісні та оповідання про Устима Кармалюка. Як відомо, образ цього легендарного народного месника з Поділля був втіленням волелюбного духу українців ХІХ століття. Через це твори про Кармалюка були заборонені. Як свідчив мешканець с. Борсяни Дондюшанського р-ну Трохим Унгурян, за пісню про Кармалюка румуни в 1930-х рр. суворо карали брутальними побиттями, але селяни, незважаючи на заборони, продовжували її співати.

Зауважмо, що в північних районах Молдови вдалося натрапити на деякі сліди пісенності Українських Січових Стрільців, а саме зафіксувати три варіанти стрілецької балади з сюжетом *батько копав окопи і побачив вбитого сина* [30, с. 445—460] та пісню-маршу «*Їхав козак на війноньку*» (первісна назва «*Їхав стрілець на війноньку*» [30, с. 190, 543]). Це засвідчує величезну популярність стрілецьких пісень, що були дуже близькі народу та відтак засягнули навіть найвіддаленішої української периферії.

11. Попри багатовіковий спротив поширенню культурно-просвітницьких, зокрема літературних впливів, місцеві українці зберегли в усній традиції, хоч і окружинами, все ж краді зразки пісень літературного походження на поезії Тараса Шевченка, Леоніда Глібова, Степана Руданського та багатьох інших відомих українських авторів.

12. Оповідна творчість передусім є важливим чинником збереження розмовної української мови в культурі та побуті українців Молдови. Говірка як один із найбільш важливих та стійких компонентів культури локальної етнічної групи, підтримуваний самим процесом мовлення, повно і всеосяжно реалізується передусім у народній оповідній традиції. Зауважмо, що навіть у тих українців, які проживають у містах, мають мішані сім'ї та спілкуються переважно російською мовою, етнографічні спогади, перекази та оповідання, почуті в дитинстві від батьків і дідів, викли-

кають підсвідому потребу переходу на рідну українську мову. Етноідентифікативне значення оповідної творчості особливо виразно виявляє себе насамперед у наративах, у яких зоб'єктивізована історична пам'ять українського народу. По-перше, молдовські українці цілком чітко усвідомлюють своє походження, витоки, бережуть спомин про своїх предків. Донині нащадки переселенців розповідають про місце походження своїх родин з України, не раз чітко називаючи назву села та району батьківщини прадідів: «*Бабця народилася на Україні — Кельменський район, село Ворновиця. Вони переїхали сюди дуже давно*»⁵. Іноді українці детальніше можуть переповісти історію переїзду в чужу державу, повідану ще батьками чи дідами: «*Мама вмерла, [тата] жинився, було штири чи п'ять братів. Ну, де жити? [...] Розпитали — продають землі. Як? Шо? Гай, я тоже їду. І приїхали сюди, і тоже купили землі. І так — купляли, купляли — получились Проданешти. Це... то було в дев'яцот п'ятом — дев'яцот чітвортотом году. І тут начали жити*»⁶. Старожили, що належать до останньої хвилі емігрантів перших десятиліть ХХ ст., передають молодшим поколінням пам'ять про Батьківщину в особистих спогадах та фольклорі. У селах, у яких мешкають не лише вихідці, а й уродженці⁷ з того чи іншого материнського регіону, або проживають українці, що недавно навчалися в Україні, значно виразніше проступає зв'язок з Україною: такі особи, підтримуючи сталі родинні чи дружні зв'язки з материзною, виявляють активність у відродженні та популяризації української культури, становленні засад національної самосвідомості у середовищі загалу.

Усвідомлення приналежності до своїх коренів часто постулюється через відсилання до етнічної належності дідів-прадідів («*мій дід був українець*», «*та діди наші українці*», «*папа хахол, українець*»,

⁵ Зап. О. Харчишин 5 вересня 2005 р. у с. Молдаванка від Цинькової Євгенії Семенівни (1948 р. н., с. Утінка (тепер — Суворівка), з 1966 у с. Молдаванка, вища осв., вчитель).

⁶ Зап. Н. Пастух, О. Харчишин 21 серпня 2007 р. у с. Проданешти Флорештського р-ну від Кушнір (Вихристюк) Євгенії Микитівни (1932 р. н., с. Проданешти, 11 кл. осв., колишн. колг., пенс.).

⁷ Про важливість розрізнення понять «вихідців» та «уродженців» із різних регіонів у контексті досліджень етнодемографічної історії див. у статті Аргудяєвої Ю. [1, с. 95].

«наші батьки звідти (з України. — Н.П.)»). Промовистою є тенденція вживати за таких випадків слово «був», у якому акумулюється близькість старшого покоління до своїх коренів.

Етнічна єдність молдовських українців з їхніми братами, розділених кордоном, оприявлюється в сучасних коментарях місцевих оповідачів, у яких повсякчасно апелюється до культурних та суспільно-політичних паралелей в Україні (напр., «це, як і в вас», «На Україні, напевно, того не було» тощо). Розповіді інформаторів про місцеві обрядові та пісенні традиції часто-густо пересипані міркуваннями, у яких об'єктивізується підсвідомий пошук дотичностей до культурної спадщини материзни: «Да, да. Дуже гарно було. Ходили, передівалися: і кози були, і ведмеді — обично, почти так, як на Україні»⁸; «От жнива начались. Вийшли в поле. Первий сніг нажали. Зав'язали його, поктали, і сідають, і колядують. Отак було. Найчастіше — «Христос Спаситель». Так було в Україні, тут не було»⁹.

13. Важливою складовою історичної пам'яті є уявлення про історичне становлення етносу та персоналіфікація історичного процесу, створення національних героїв-символів [40, с. 20]. У своїй «нарративній історії» (М. Наврацька) [38, с. 285—304] молдовські українці пов'язують свої долі з історичним контекстом минулого України. Даючи свої оцінки подіям і навіть окремим етапам історії України, а також катастрофічним потрясінням ХХ ст., зокрема лихоліттям Другої світової війни, складним процесам колективізації, трагедії голодомору 1946—1947 рр. тощо, мешканці півночі Молдови у своїх реляціях виступають як частина народу, що разом із материзною розділила гірку чашу випробувань (про це свідчать зміст і структура нарративів із повсякчасним зіставленням «тут, як і там», «у нас, як і у вас», «ми, як і ви» тощо).

Твори про голодомор в Бессарабії 1946—1947 рр. у багатьох рисах перегукуються з аналогами про го-

⁸ Зап. О. Харчишин, Н. Пастух 24 серпня 2008 р. у с. Білявинці Брчанського р-ну від Барташевської Катерини Іванівни (1925 р. н., с. Гологори, вища осв. Батьки з Хмельниччини переїхали в Бессарабію після 1918 р.).

⁹ Зап. О. Харчишин, Н. Пастух 12 серпня 2006 р. у с. Мошани Дондюшанського р-ну від Яремчук Євгенії Тимофіївни (1939 р. н., с. Куражин Новоушицького р-ну Хмельниц. обл, з 1956 р. у с. Терново, в 1965 р. вийшла заміж до с. Мошани).

лодомор 1932—1933 рр., записаними в центральних та східних областях України. У цих меморатах відображено передусім навмисний характер влаштування штучного голоду московсько-більшовицьким режимом для винищення українського села, показані жорстокі та бруталні методи ліквідації зернових запасів у селян, жахливі картини страждань та масового мору українців, усілякі намагання селян вижити у цих людських умовах. Типовим у меморатах про голодомор у Бессарабії є мотив про вдячність українцям-галичанам, які з великим співчуттям відгукнулися на цю біду, приймаючи людей на роботу, дітей на виховання, допомагаючи харчами тощо [35].

Отже, на прикладах фольклору — лише одного зі сегментів культури — маємо безліч підтверджень того, що українці Молдови, відрізані державним кордоном від материнського ядра, не належать до ніякого іншого племені чи субетносу, а мають глибоке і міцне українське коріння, українську ментальність, усвідомлюють свою єдність з українським народом та ідентифікують себе як його частку.

1. Аргудяєва Ю. Етнодемографічна історія українців південної частини Далекого Сходу Росії (друга половина XIX — початок XX століття) / Юлія Аргудяєва // Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 2. — С. 92—100.
2. Бостан Г.К. Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавского, русского и украинского фольклора / Г.К. Бостан; отв. ред. Г.Г. Ботезату; Академия наук Молдавской ССР, Институт языка и литературы. — Кишинев, 1985. — 146 с.
3. Буковина, рідний краю. Українські народні пісні Південної Буковини / записали Кузьма Смалья та Іван Кідешук; нотація мелодій та упоряд. Кузьми Смалья. — Чернівці: Книги — XXI, 2008. — 503 с.
4. Бутович В.Н. Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии: Подробная информация о численности населения уездов, волостей и каждого населенного пункта (на 1907 г.) / В.Н. Бутович. — К., 1916. — 59 с.
5. В земле наши корни. История, традиции и фольклор сел Дану, Каменкуца и Николаевка Глодянского района. Исследования и материалы. — Кишинев: Штиинца, 1997. — 398 с.
6. Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі / Б. Гальчак // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. — Вип. 26. — К., 2008. — С. 21—28.
7. Гацак В.М. Фольклор и молдавско-русско-украинские связи / В.М. Гацак; отв. ред. Б.П. Кирдан. — М.: Наука, 1975. — 232 с.

8. Гузій Р. Похоронні звичаї та обряди / Р. Гузій ; НАН України; Інститут народознавства // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. — Т. II. : Етнологія та мистецтво. — Львів : Афіша, 2006. — С. 569—589.
9. Евреи. Поляки. Племена немалорусского происхождения. Малоруссы : статистика, сельский быт, язык // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край / собр. П. Чубинский. — Т. VII. — С. -Петербург, 1872. — 609 с.+II с.
10. Зеленчук В.С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы) / В.С. Зеленчук. — Кишинев: Академия наук Молдавской ССР. Отдел этнографии и искусствоведения, 1979. — 288 с.
11. Историчні пісні / упоряд. І. Березовський, М. Родіна, В. Хоменко ; нотн. матер. упоряд. А. Гуменюк ; за ред. М.Т. Рильського і К.Г. Гуслистого. — К. : Вид. АН Української РСР, 1961. — 1068 с.
12. Касперович Г. Этнокультурные процессы на белорусско-украинском пограничье / Галина Касперович // Народна творчість та етнографія. — 2009. — № 4—5. — С. 24—26.
13. Кирчів Р. Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми) / Р.Ф. Кирчів ; Наукове товариство імені Шевченка // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Т. ССLII. — Праці Секції етнографії і фольклористики. — Львів, 2001. — С. 271—306.
14. Клименко Т. Культура та уклад життя українців Алтайського краю / Т. Клименко // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя : матеріали міжнародної наукової конференції. — Львів, 1996. — С. 125—129.
15. Купчанко Г. Буковина и ее русские жители : Книжечка для народа с картой Буковины и многими образками / Г. Купчанко. — Відень : Книгопечатня Фридриха Яспера в Ведне, 1895. — 52 с.
16. Леньо П. Етнокультурні процеси в середовищі українців Мараморщини / Павло Леньо // Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 3. — С. 36—46.
17. Мироненко Я.П. Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре : История и современность / Я.П. Мироненко ; Академия наук Молдавской ССР ; Отдел этнографии и искусства. — Кишинев : Штиинца, 1988. — 142 с.
18. Мушинка М. Політичне русинство на сучасному етапі / М. Мушинка // Народна творчість та етнографія. — 2009. — № 4—5. — С. 47—58.
19. Мушкетик Л. Українсько-угорське порубіжжя: мова та етнокультура, питання ідентифікації, міжетнічні зв'язки / Леся Мушкетик // Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 3. — С. 21—35.
20. Народні пісні українців Зеленого Клину / в записав Василя Сокола ; нотні транскрипції Лариси Лукашенко ; Інститут народознавства НАН України. — Львів : [б.в.], 1999. — 272 с.
21. Нестеровский П.А. Бессарабские русины : историко-этнографический очерк / П.А. Нестеровский. — Варшава : Сатурн, 1905. — 176 с.
22. Панько В. Песенный фольклор украинцев Севера Республики Молдова : Лирические песни и баллады / В.Д. Панько. — Кишинев, 2010. — 182 с.
23. Панько В. Песенный фольклор украинцев Севера Республики Молдова : Календарная и обрядовая поэзия / В.Д. Панько. — Кишинев, 2009. — 157 с.
24. Попович Ю.В. Молдавские новогодние праздники / Ю.В. Попович ; Академия наук МССР ; Отдел этнографии и искусства. — Кишинев : Штиинца, 1974. — 184 с.
25. Попович Ю.В. Сторінки літопису : до українсько-молдавських фольклорно-літературних взаємин і проблем історії та самобутності українців Молдови / Н.В. Попович ; відпов. за випуск І. Васильєв ; Академія наук Республіки Молдова ; Інститут національних меншин. — Кишинів : Штиинца, 1998. — 240 с.
26. Похоронні голосіння / збір. І. Свенціцький // Етнографічний збірник. — Т. XXXI-XXXII. — Львів, 1912. — С. 87, № 167.
27. Романець О.С. Молдавско-украинские связи в народно-песенном творчестве // Фольклорное наследие народов СССР и его значение для современности. — Кишинев, 1984. — С. 318—326.
28. Сополига М. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини / М. Сополига // Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 3. — С. 5—20.
29. Співає Стурзовка. Збірка українського та молдавського фольклору с. Стурзовка Глоденського району Молдови / укл. К. Попович, К. Чернеча (тексти) ; Я. Мироненко (мелодії) ; В. Панько (збирач) та ін. ; Академія наук Республіки Молдова. Інститут національних меншин. — Кишинів : Штиинца, 1995. — 182 с.
30. Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О.М. Кузьменко ; НАН України ; Інститут народознавства. — Львів : Місіонер, 2005. — 640 с.+32 с. іл.
31. Супрун-Яремко Н.О. Українці Кубані та їхні пісні : монографія / Н.О. Супрун-Яремко ; Харків. Держ. Акад. культури. — К. : Музична Україна, 2005. — 784 с.
32. Сухомлинов О.М. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему / О.М. Сухомлинов. — Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2008. — 212 с.
33. Традиційні пісні українців Північного Підляшшя : За матеріалами експедицій 1999—2001 років Лариси Лукашенко та Галини Похилевич : монографія / упоряд. та нотні транскрипції Л. Лукашенко. — Львів : Камула, 2006. — 308 с.
34. Харчишин О. Усні меморати українців північної Молдови про голодомор 1946—1947 рр. / О. Харчишин // Геноцид України в ХХ столітті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / відпов. за вип. М. Фіцуляк. — Львів : Простір-М, 2010. — С. 304—312.

35. Харчишин О. Традиційний фольклор українців північної Молдови: актуальність та специфіка дослідження / О. Харчишин, Н. Пастух // Народна творчість та етнографія. — 2009. — № 2. — С. 40—46.
36. Чижикова Л.Н. Русско-украинское пограничье: история и судьбы традиционно-бытовой культуры / Л.Н. Чижикова. — М.: Наука, 1988. — 256 с.
37. Domagała B. Ukraińcy na Warmii i Mazurach. Między zachowaniem tożsamości językowej a językową asymilacją / B. Domagała // Lud. — 2007. — Т. 91. — С. 231—252.
38. Nawracka M.J. Świadomość historyczna mieszkańców Puszczы Nalibockiej / M.J. Nawracka // Etnografia Polska. — 2003. — Т. XLVII. — Z. 1—2. — S. 285—304.
39. Recensămîntul populației = Перепись населения = Population census, 2004 : Culeg. Statistică : [În 4 vol.] / Biroul. Naț. de Statistică al Rep. Moldova. — Chisinau: Statistică, 2006. — Vol. 1. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale = Демографические, национальные, языковые, культурные характеристики = Demographic, national, linguistic and cultural characteristics. — 492 p.
40. Satul Petrunea la cîntec și la joc. Din istoria și poezia populară a satului Petrunea-Glodenii / С.Т. Поповици (red. șef). — Chișinău : Tipografia Academiei de Științe, 1995. — 256 s.
41. Гаврилюк Ю. Українці і білоруська проблема на Підляшші. Міфи і факти [Електронний ресурс] / Ю. Гаврилюк. — <http://etno.us.org.ua/lib/hawryluk2.html>.
42. Курочкін О. Українські «маланкарі» — східна гілка карпато-балканської карнавальної традиції [Електронний ресурс] / О. Курочкін. — <http://mau-nau.org.ua/kong/Odesa/Book1/Art20.htm>.
43. Центр русской культуры «Россия-Тещканы» [Электронный ресурс] : <http://www.teckani.narod.ru/index.htm>.

Nadija Pastukh, Olha Kharchyshyn

ON UKRAINIAN FOLKLORE
AS A FACTOR OF ETHNICAL IDENTITY
IN UKRAINIANS OF REPUBLIC OF MOLDOVA

In the article have been touched some problems related with ethnical development and identification of Ukrainians populating the North Moldovan regions. On the basis of their own field studies as for contemporary folkloristic tradition in Ukrainian villages of Moldova during 2005 to 2009 the authors have confirmed true genetic tie of local inhabitants with Ukrainian people and but consider the folklore as one of most important factor of ethnical identification and ethnical unity.

Keywords: folklore, identity, assimilation.

Надія Пастух, Ольга Харчишин

УКРАИНСКИЙ ФOLKLOP
КАК ФАКТОР ЭТНИЧЕСКОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ УКРАИНЦЕВ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

В статье затронуты проблемы, связанные с этническим развитием и идентификацией украинцев севера Молдовы. Авторы на основании собственных полевых исследований современной фольклорной традиции в украинских селах Молдовы 2005—2009 гг. не только подтверждают генетическую связь местного населения с украинским народом, но и рассматривают фольклор как один из важнейших этноидентифицирующих и этнообъединяющих факторов.

Ключевые слова: фольклор, идентичность, ассимиляция.